

ŽIDÉ V MODERNÍ ČESKÉ SPOLEČNOSTI: MENŠINA NÁBOŽENSKÁ, NÁRODNOSTNÍ NEBO SPOLEČENSTVÍ OSUDU? VĚTŠINOVÉ POHLEDY (VČETNĚ LEGISLATIVNÍHO) A MENŠINOVÉ SEBEREFLEXE (LÉTA 1867–1939)

BLANKA SOUKUPOVÁ

Více než tisíc let života židovské menšiny v tzv. historických českých zemích se odvíjelo pod klenbou různě příznivých právních podmínek.¹ Zcela rovnoprávné postavení ve společnosti bylo Židům ovšem dáno až v moderní době v rámci Rakouska-Uherska; v prosinci roku 1867 jim nově vydaná ústava přinesla legislativní završení emancipace.² Zmíněnou úpravou zmizely – alespoň v rovině právní – i příčiny dualismu židovské a státní občanské identity. Od tohoto historického okamžiku se stát vztahoval k židovství jako k náboženské identitě stejnocenné s ostatními vírami. Ústava však nemohla zajistit bezvýhradnou rovnost v praxi. Většinovým náboženstvím, i s ohledem na panovnický dvůr, zůstal katolicismus. Přes legislativní zakotvení rovnosti národů byla zvýhodňována, jak poukázal právní historik René Petráš, němčina, a to v míře větší než odpovídalo početnímu poměru Němců.³ Právní rozklad ústavy provedl v židovském prostředí v roce 1882 právník Josef Žalud, který se hlásil k českožidovským snahám. Českožidovská identita přitom stavěla na koexistenci identity národnostní (české) a náboženské (židovské). Žalud upozornil především na článek dva, zajišťující Židům rovnost před zákonem, článek tři, umožňující menšině nabývat veřejné úřady, článek čtyři, zabezpečující volné stěhování osob, jmění, a to i ze země, ale i volební právo. Dále vyzdvihoval článek šest (garantující možnost volného pohybu, bydlení, volného provozování živnosti, zakupování nemovitostí) a konečně i článek čtrnáct (zaručující svobodu víry a svědomí), článek patnáct (prohlašující svobodu židovské „církve“, respektive židovského náboženského společenství) a článek sedmáct (zabezpečující svobodu vědy).⁴

Získání rovnoprávnosti, podobně jako masové opouštění ghatt, se ovšem ukázalo jako dvousečné. Z hlediska vlastního židovství se projevilo pokračujícím rozkladem

¹ Souhrnně k problému dosud nepřekonaná kompilační syntéza Tomáše Pěkného, novináře a nakladatelského redaktora (s odkazy na práce H. J. Kievala, E. Hassenpflug-Elzholze, W. Iggers, F. Roubika, R. Kestenberg-Gladstein). PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, 2001, situace do roku 1867 je přehledně zpracovaná v prvních deseti kapitolách.

² PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, 2001, s. 125, s. 128, s. 131.

³ PETRÁŠ, R.: *Historie právního postavení menšin v českých zemích*. In PETRÁŠ, R. – PETRŮV, H. – ŠCHEU, H. Ch.: *Menšiny a právo v České republice*. Praha, 2009, s. 55.

⁴ ŽALUD, J.: *Zákonné ustanovení ohledně židů v Rakousku. Kalendář česko-židovský na rok 1882/83*. Praha, 1882, s. 97–103. K ochraně židovského náboženství státem srov. souhrnně MALÝ, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 2003, s. 277–278, s. 381.

židovské tradice,⁵ zrychleným zesvětštěním života menšiny a jejích institucí (především obce, rodiny, korporací). Zevnitř oslabená židovská společnost přitom při svém velmi úspěšném prorůstání do hospodářství, politiky, vědy a umění většinových nacionalizujících se společností střední Evropy musela navíc čelit stále intenzivnějším antijudaistickým a antisemitským tlakům. V českých zemích vyvrcholily v „dlouhém“ desetiletí od roku 1897 (s vrcholem v roce 1897, 1899, 1904–1905, 1908).⁶ Toto „zlaté“ desetiletí antisemitismu otevřely prosincové protiněmecké bouře po pádu Badeniho jazykových nařízení v roce 1897,⁷ které přerostly v silně antisemitsky laděné nepokoje.⁸ Jeho druhým vrcholem se stala tzv. hilsneriáda,⁹ již předcházely dubnové bouře v Náchodě.¹⁰ „Dlouhé“ desetiletí nenávisti provázely rozsáhlý bojkot židovských podniků i menšinových kariér, a to na úrovni obchodů a živností, ale i komunální a vysoké stranické politiky. V roce 1903 prohlásil v Hořicích dr. Otto Bondy, hlásící se k českožidovskému hnutí: „Žádá-li žid o nějaký státní úřad, je mu židovství jeho velkou překážkou. Je celá řada úřadů, kde žid není vůbec přijímán, zejména při úřadě politickém, notářském, auditoriatu aj. Sebelépe kvalifikovaný žid bývá tu se svou žádostí o službu zamítán. Avšak také naše autonomní sbory počínají si podobně... Podobně jako s úřady placenými, má se to s úřady čestnými... Také ve spolcích českých veliké bývají činěny rozdíly mezi židem a jinověrcem.“¹¹

⁵ Zejména poslední čtvrtina předminulého století byla obdobím, kdy došlo, zvláště ve velkých městech, k zesvětštění tradičních židovských svátků. Židovský výroční zvykoslovný cyklus byl ovlivněn svým křesťanským protějškem. Tradice se rozvolnila, občas se stala předmětem kritiky z vlastních řad, současně se však v českožidovském prostředí ozývaly hlasy volající po rozsáhlých reformách židovského náboženského ritu. Od počátku 20. století se můžeme v asimilovaném židovském společenství setkat s kremací, s ukládáním mrtvého do rakve v občanském oděvu, s otevřenými židovskými obchody o židovských svátcích. Již dříve byl začleněn do asimilovaných židovských rodin moderní symbol křesťanských Vánoc – vánoční stromček, svým původem německý zvyk, spolu s pozdějším zvykem vánočního obdarování dětí. V židovském prostředí se objevily novoročenky (1. ledna), židovské korporace včlenily do svého života silvestrovské a masopustní zábavy. SOUKUPOVÁ, B.: Čeští Židé: deziluze jako impuls k vyprofilování sebevědomého českého židovství. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 56–58. Velmi zvolna narůstal v Čechách také počet kulturně smíšených křesťansko-židovských manželství. WLASCHEK, R. M.: *Juden in Böhmen: Beiträge zur Geschichte des europäischen Judentums im 19. und 20. Jahrhundert*. München, 1990, s. 44. V českožidovském hnutí se na přelomu století 19. a 20. vyprofiloval i velmi silný tlak proti ortodoxii, která byla ztotožňována s předsudky a redukována na neživotné rituály. SOUKUPOVÁ, B.: Čeští Židé: deziluze jako impuls k vyprofilování sebevědomého českého židovství. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 56, s. 58–60. Spolu s těmito projevy modernizace byla v rámci českožidovského hnutí řešena i otázka křestu, který ovšem českožidovský sjezd v roce 1904 odmítl jako bezcharakterní řešení problému židovské identity. Tamtéž, s. 57 (Rozvoj č. 16 ze 14. 4. 1904, Pod dojmem našeho sjezdu).

⁶ Velkou antisemitskou vlnu však zažily Čechy již v roce 1883. K tomu STÖLZL, Ch.: *Kafkovy zlé Čechy*. Praha, 1997, s. 52–54. O dozvucích roku 1897 německý historik Christoph Stözl napsal: „Spoutu židovských existencí pogrom zničil, tisíce oken vzalo za své, mimo jiné i v rodině Maxe Broda.“ Tamtéž, s. 67.

⁷ Souhrnně KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914: Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 166–168.

⁸ Srov. KREJČOVÁ, H. – MIŠKOVÁ, A.: Poznámky k otázce antisemitismu v českých zemích na konci 19. století. In HOENSCH, J. K. – BIMAN, S. – LIPTÁK, L.: *Emancipácia židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsku-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava, 1999, s. 46–47. Článek pojednal i o demonstraci v roce 1899. Velmi podrobný popis bouří 1897 srov. i FRANKL, M.: „*Emancipace od židů*“: *Český antisemitismus na konci 19. století*. Praha – Litomyšl, 2007, s. 254–260.

⁹ Souhrnně srov. KOVTŮN, J.: *Tajuplná vražda: Případ Leopolda Hilsnera*. Praha, 1994; ČERNÝ, B. (ed.): *Hilsneriáda (k 100. výročí 1899–1999)*. Polná, 1999; ČERNÝ, B.: *Vražda v Polně*. Praha, 1968.

¹⁰ LESÁK, V.: *Protižidovské bouře v roce 1899 v Náchodě. ČČH*, 1969, č. 5, s. 752–760.

¹¹ BONDY, O.: O společenském postavení židů. *Českožidovské listy*, 1. 9. 1903, č. 17, s. 1. K tomu srov. i STÖLZL, Ch.: *Kafkovy zlé Čechy*. Praha, 1997, s. 84.

Je notoricky známé, že Židé v českých zemích spojili od Josefínských reforem hledání své nové, moderní identity s německou kulturou a s němčinou.¹² Po roce 1848 ovšem, jak objasnil Christoph Stözl, byli Židé stále intenzivněji nuceni k deklaraci svého němectví nebo češství.¹³ Příklon většiny Židů k německému liberalismu,¹⁴ který dostal ovšem povážlivé trhliny v roce 1883,¹⁵ byl jednou z deklarovaných příčin, proč Židé pro české veřejné mínění zůstali cizinci, kteří navíc posilovali úhlavní nepřátele českého národa: Němce. Na úrovni stranického veřejného mínění jsem toto nazírání představila ve své knize *Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus* (2000).¹⁶ Mínění o Židech jako o jiných, druhých, o Židech jako zvláštním národu vyrůstalo ovšem zpravidla nejen z jejich ztotožnění se s němectvím, ale i z vědomí jejich jiné svátečnosti a minoritní sňatečné homogenity, vázané na odlišnou víru. Jako náhražka za ztracený jazyk židovského „národa“ bylo vnímáno právě židovské náboženství. V roce 1894 napsal realistický *Čas*, odmítající možnost dvojí identity (češství a židovství):¹⁷ „pocit nejjasnější, očividné národní spjitosti pojí všechny Židy v celém světě k sobě. Nemají společného jazyka již, ale náboženství, jsouc náboženstvím národním, založeným na myšlence vyvoleného národa, pojí je těsněji než všechno jiné, nahrazuje jim všechna ostatní pouta. Žid český, žijící na vesnici české mezi Čechy, nemá se sousedy svými společného dne odpočinku, nemá společného kalendáře, nemá s nimi manželství (konubia), vše to má však se Židem americkým nebo uherským. S ním má také společnou historii od nepaměti.“¹⁸

Samí sebe však Židé hodnotili spíše jako národnostně indiferentní, v důsledku historické změny a vlastního tradicionalistického zaměření spjaté s německou kulturou,¹⁹ jako skupinu, jež byla v moderní době v českých zemích (především v Čechách) tragicky postavena mezi soupeřící Čechy a Němce. Od roku 1900 se sice více než polovina (54 %) ze Židů v Čechách hlásila k české obcovací řeči,²⁰ v samotné Praze to byla jedna polovina židovského obyvatelstva,²¹ i ta však zpravidla dávala přednost německé škole²² a německé kultuře.

¹² Souhrnně PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, 2001, s. 108–120. Současná kritická česká historiografie vysvětluje impuls reformního úsilí Josefa II. již jako snahu přetransformovat Rakousko do podoby centralizovaného moderního státu. Tamtéž, s. 111.

¹³ STÖLZL, Ch.: *Kafkovy zlé Čechy*. Praha, 1997, s. 30.

¹⁴ Ke vztahu Židů k německému liberalismu viz COHEN, G. B.: *Němci v Praze 1861–1914*. Praha, 2000, s. 65–70, 200–202. Německožidovská elita pak určovala směr židovské náboženské obce v Praze. Tamtéž, s. 170.

¹⁵ STÖLZL, Ch.: *Kafkovy zlé Čechy*. Praha, 1997, s. 59–60.

¹⁶ SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000. Protižidovské stereotypy u Národní strany svobodomyšlné a její vývoj ve vztahu k Židům srov. s. 17–19, 21, 23, 25–26, 30–36, 40–41 (mladočeský antisemitský humor). Národnosociální poměr a předsudky srov. s. 110–118, myšlenkový svět realistů pak na s. 57–61, 62–64.

¹⁷ Za hlavní znak národa pokládali realisté vědomí společného původu a dějin. SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 58.

¹⁸ *Čas*, 20. 6. 1894, č. 26, s. 409–410.

¹⁹ SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 139, 152–153.

²⁰ BIHL, W.: Die Juden. In WANDRUSZKA, A. – URBANITSCH, P.: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918: Die Völker des Reiches*. Band III/2. Wien, 1980, s. 906.

²¹ HAVRÁNEK, J.: Sociální struktura pražských Němců a Čechů, křesťanů a židů ve světle statistik z let 1890–1930. *ČCH*, 1995, roč. 93, č. 3, s. 479.

²² Jak uvedl Christoph Stözl, ještě roku 1900 90 % Židů posílalo své děti do německých škol. STÖLZL, Ch.: *Kafkovy zlé Čechy*. Praha, 1997, s. 55.

I když se českožidovská identita začala rodit již v roce 1848²³ a ve druhé polovině šedesátých let už patřila k perspektivním alternativám dalšího židovského osudu (a to alespoň v Čechách), od roku 1876 navíc alternativám institucionalizovaným (v tomto roce byl založen Spolek českých akademiků židů),²⁴ její přívrženci stále tvořili menšinu v menšině a byli permanentně českou společností podezříváni z neupřímnosti svého národnostního postoje.²⁵ Tato skutečnost však mohla být využita v obranných reakcích i jako určitý morální kapitál. Ke své menšinovosti se českožidovská veřejnost opakovaně hlásila jako k jedné ze svých důležitých morálních hodnot. V případě českých Židů bylo totiž vlastní pozitivní hodnocení posíleno autotezí, že se první tzv. Češi židovští přidávali k českému národu jako k národu utlačenému.²⁶ Tato vize byla natolik působivá, že pronikla i do odborné literatury.²⁷ Ve skutečnosti ovšem Češi v Praze, kde českožidovské snahy vznikly, představovali v poslední třetině 19. století již výraznou většinu.²⁸ Dojemný motiv malého hloučku nadšených a nezištných „buditelů“ bychom však našli v každém skupinovém hnutí.²⁹

Hledání českožidovské identity, narušené a v mnoha případech i zničené českou modifikací antisemitismu na konci 19. století, přitom vycházelo, jak už jsme naznačili, z představy rakousko-uherské legislativy o židovské menšině, tedy z představy minority náboženské. Výjimečné bylo ovšem tím, že zdůrazňovalo, na rozdíl od německé kulturní identity Židů v zemích Koruny české, která koexistovala zpravidla s identitou státněrakouskou (jsem Rakušan a žid), případně identitou mezinárodně socialistickou,³⁰ nebo byla pouze německá (jsem Němec), také národnostní segment. Mnoho se již napsalo také o tom, že různé národnostní a náboženské identity existovaly i v rámci jedné rodiny. Pochopitelně však mohly nést i pečeť vyhranění se synů proti generaci otců. Připomeňme si v této souvislosti z mnoha výmluvných příkladů alespoň jeden: příhodu z autobiografického románu prvorepublikového herce a rozhlasového hlasatele Petra

²³ Za zakladatele a otce českožidovského hnutí byl pokládán Siegfried Kapper (1820–1879). Již v roce 1842 otiskl své první české verše v *České Včele*. Vlastní myšlenka českožidovství se zrodila v hlavě Václava Bolemlira Nebeského, básníka. KESTENBERG-GLADSTEIN, R.: *Heraus aus der „Gasse“: Böhmen Juden im 19. Jahrhundert*. Münster – Hamburg – London, 2002, s. 126, 135, 139.

²⁴ Souhrnně k prvním židovským institucím SOUKUPOVÁ, B.: Čeští Židé: deziluze jako impuls k vyprofilování sebevědomého českého židovství. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 31–33, tamtéž odkazy na archivní prameny. Dále srov. výborný přehled židovských spolků různého ideologicko-politického zaměření KŘEŠTAN, J.: *Židovské spolky a česká společnost (1918–1940)*. In KŘEŠTAN, J. – BLODIGOVÁ, A. – BUBENÍK, J.: *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*. Praha, 2001, s. 15–69.

²⁵ K tomu srov. SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 137, 143.

²⁶ SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 129–130, 137. Vysoce střízlivý Hillel J. Kieval, americký badatel, spojil naopak úspěch asimilace se stupněm hospodářské a kulturní vyspělosti regionu. KIEVAL, H. J.: *The Making of Czech Jewry: National Conflict and Jewish Society in Bohemia 1870–1918*. Oxford, 1988, s. 36–63.

²⁷ KREJČOVÁ, H.: Českožidovská asimilace. In RYBÁR, C.: *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře*. Praha, 1991, s. 113.

²⁸ Praha se stala českým městem již v poslední třetině 19. století. Srov. COHEN, G. B.: *Němci v Praze 1861–1914*. Praha, 2000, s. 112.

²⁹ „Tito ‚židovští Židé‘ tvořili zpočátku nepatrnou menšinu; po Praze se vykládal vtip: jestli v jisté pražské kavárně jednou spadne strop, zajde celý pražský sionismus,“ napsal o počátcích konkurenčního židovského národního hnutí v Praze Max Brod, jedna z vůdčích osobností kulturního dění v Praze v období před první světovou válkou a v období meziválečném. BROD, M.: *Život plný bojů*. Praha, 1994, s. 44.

³⁰ Roku 1896 založili „synové bohatých židovských měšťanů v Praze“ Spolek německých dělníků v Praze. Pražští Židé – socialisté se připojili k české sociálně demokratické straně. STÖLZL, Ch.: *Kafkovy zlé Čechy*. Praha, 1997, s. 69–70.

Lotara, Čechoslováka židovského původu, ... domov můj. Zatímco Lotarův dědeček se cítil jako rakouský Žid, který chodil alespoň o Vysokých svátcích (tj. Nový rok, Den smíření a sedm dní mezi nimi – poznámka BS) do synagogy, Lotarův otec svému otci před svým svátkem bar micva (první sobotu po třináctých narozeninách, kdy židovský chlapec dosahuje náboženské dospělosti – poznámka BS) jasně sdělil: „Já nechci být žid, já jsem Němec.“ Od této chvíle také nevstročil do synagogy.³¹ Diferenciace napříč rodinami pokračovala i za první republiky. Ve vzpomínce na svou rodinu to názorně popsal i Bedřich Rohan, publicista, vychovaný v německé kultuře: „Teď ale zpět k tetě Irmě: to, že chodila na kávu do Kasina (pražský německý spolek – poznámka BS), znamenalo, že pocítovala svou příslušnost k pražské německé komunitě. V tom byla blízká mému otci, který studoval v Karolinu a byl hrdý na to, že je jedním ze ‚starých pánů‘ nesoucích barvy buršáckého sdružení Saxonia... Takoví ovšem nebyli všichni naši příbuzní. Tak třeba Robert... si změnil po otci zděděné jméno Kohn na ryze české Král. Stejně jako oba synové naši ‚Gänslerin‘ – tety July chodil pouze do českých škol a v běžném hovoru mluvil česky. I v rodině jediného bratra mé maminky to bylo podobné: obě jeho děti němčinu jen obtížně lámaly.“³²

Do detailu propracovaná českožidovská ideologie vnímala asimilaci, transformaci českého Žida v Čecha židovské víry, jako asimilaci nejen jazykovou, ale i asimilaci mentality, zájmů a z ní vyrůstajícího chování: „Chceme pracovati k tomu, aby co český žid, každý stal se Čechem upřímným, aby cítil, smýšlel, mluvil a jednal jako každý jiný věrný Čech; aby upřímně přilnuli všichni židé čeští ke všem národním ideálům českým a svorně s ostatními Čechy zúčastnili se domácí práce osvětové, hospodářské i politické... Nechceme odlučování od českého národa, naopak pracujeme k těsnému s ním sloučení a spojení v jeden rodinný svazek, jako oddaní a věrní jeho synové“ (Českožidovské listy 1894).³³ Reprezentace českožidovské menšiny přirovnávala tedy českožidovskou asimilaci k vytvoření rodinného svazku. V žádném případě proto podle mého názoru nelze vysvětlit českožidovskou strategii asimilace jako „zbavení se jha jinakosti“;³⁴ podle českých Židů se měly prostoupit dva stejné hodnotné světy. Toto chápání asimilace pak navazovalo na časovou definici národa; národ byl charakterizován společným jazykem, územím, osudem a psychikou.³⁵ Za znak národa naopak nebylo v sekularizující se české společnosti uznáno náboženství. Tzv. Čechové židovští tak mohli konstruovat své dějiny jako nedílnou a přesto výjimečnou (a to i svým významem) součást českých národních dějin, podobně jako obraz své české Vlasti.³⁶ Obraz české Vlasti jako Matky pak posiloval v dobách vzepjatého českého antisemitismu, kdy českožidovští představitelé vystupovali nejen s tezí o stejnocennosti českého

³¹ LOTAR, P.: ... domov můj. Praha, 1993, s. 36–37.

³² ROHAN, B.: *Kafka bydlél za rohem*. Praha, 1997, s. 25–26.

³³ Náš úkol. *Českožidovské listy*, 15. 9. 1894, č. 1, s. 1, 2.

³⁴ K tomu srov. PUTNA, M. C.: *Osudová jinakost. Inicialy I*, 1991.

³⁵ K českožidovským definicím národa srov. SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 128–129.

³⁶ SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 129–131. Dále srov. souhrnně SOUKUPOVÁ, B.: *Českožidovská a národněžidovská (sionistická) interpretace dějin: Příspěvek k tzv. vzorům myšlení a citění národnostní menšiny. Slezský sborník*, 2002, č. 4, českožidovské pojetí viz s. 259–269.

a židovského češství, ale i s tezí o kvalitnějším židovském češství³⁷ (antisemitské hnutí se dostávalo ve svých počátcích do Čech z Vídně, a bylo proto charakterizováno jako vídeňské, německé, nečeské; Češi vyznávající antisemitismus pak jako špatní Češi³⁸). A nikoliv náhodou v době kulminujícího antisemitismu vstupovali Židé do řad sociální demokracie, politické strany bojující proti antisemitismu,³⁹ zatímco v předchozím období volili liberální strany (čeští Židé především staročeskou a od roku 1891 již v masovém měřítku i stranu mladočeskou⁴⁰). Znovu se potvrdila i teze o rozpouštění menšin v atmosféře liberalismu a o jejich znovuustavování v ovzduší intolerance: loajální Češi židovští přicházejí s konstruktem samostatné, i když loajální, menšinové politiky (v duchu hesla ne separatisticky, ale separovaně), a, pod vlivem realistů kolem Masaryka, i s nebývale kritickým názorem na většinové češství.⁴¹ V praxi byl českožidovský program naplňován účastí na národněpolitických aktivitách, úsilím o rušení německožidovských škol, čechizací bohoslužeb i rodin; v duchu hesla Česká škola, český chrám, český krb,⁴² a od poloviny devadesátých let i jistými, i když prakticky neúspěšnými, snahami o průnik na židovskou Moravu⁴³ a mezi tzv. německé Židy.⁴⁴

V atmosféře antisemitských výbuchů se však zrodil i druhý vyhraněný model židovství: model národněžidovský, sionistický, konkurenční vůči modelu asimilačnímu,

³⁷ Srov. např. českožidovské výroky z roku 1898 a 1899: „Vlastenectví nespočívá jen v prázdném bramarbasování a fangličkářském vlastenectví“; „Kdo nosí čamaru, nemusí být ještě vzorem vlastence, a kdo o národu blábolí při sklenici piva, nemusí být jeho spasitelem.“ Citováno podle SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 143.

³⁸ SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 143; SOUKUPOVÁ, B.: Čeští Židé: deziluze jako impuls k vyprofilování sebevědomého českého židovství. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 38, 42. – K dobovému vídeňskému antisemitismu srov. zejména HAMANNOVÁ, B.: *Hitlerova Vídeň: Diktátorova učednická léta*. Praha, 1999, s. 272–274, 277–279, 306–311, 316–318, 320–326.

³⁹ Souhrnně ke vztahu sociálních demokratů k Židům a k antisemitismu jako stranikopolitickému nástroji srov. SOUKUPOVÁ, B.: Československá strana sociálnědemokratická a antisemitismus (1889–1899). *Lidé města*, 2000, č. 3, s. 48–72. V rakouském měřítku srov. PRALINKA, A.: Sozialdemokratie und Antisemitismus. *Oesterreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften: Antisemitismus*, 1992, seš. 3, s. 540–554.

⁴⁰ STÖLZL, Ch.: *Kafkovy zlé Čechy*. Praha, 1997, s. 56.

⁴¹ Srov. *Českožidovské listy*, 15. 7. 1898, č. 14, s. 7. Na počátku roku 1904 začal vycházet českožidovský týdeník *Rozvoj*. Jeho duchovním otcem byl pardubický lékař Stanislav Schulhof a Viktor Vohryzek, jindřichohradecký právník Eduard Lederer a milevský lékař Bohdan Kleinberger. Roku 1907 došlo ke korporativnímu rozštěpení českožidovského hnutí: byl utvořen *Svaz českých pokrokových židů v Praze*. SOUKUPOVÁ, B.: Čeští Židé: deziluze jako impuls k vyprofilování sebevědomého českého židovství. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 66, 32. Pod vlivem Masarykova kruhu se v českožidovském myšlení plně prosadila myšlenka národnostní tolerance, stejnocennosti i myšlenka nutného kritického pohledu na vlastní národ. Tamtéž, s. 54–55.

⁴² K naplňování programu českožidovského hnutí v praxi srov. SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 133–135; SOUKUPOVÁ, B.: Čeští Židé: deziluze jako impuls k vyprofilování sebevědomého českého židovství. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 45–46.

⁴³ Srov. souhrnně SOUKUPOVÁ, B.: Moravští Židé – naděje, nebo brzda českožidovského hnutí? In PÁLKA, P.: *Židé a Morava č. XI*. Kroměříž, 2005, zvláště s. 107, 109–110.

⁴⁴ K obrazu tzv. německých Židů jako pionýrů a současně i moufeninů němectví v českožidovském hnutí srov. SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 139, k tlaku na tzv. německé Židy viz s. 152; k hodnocení pražského tzv. německého židovství srov. SOUKUPOVÁ, B.: Čeští Židé: deziluze jako impuls k vyprofilování sebevědomého českého židovství. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 54.

a proto od počátku asimilanty diskreditovaný a odmítaný.⁴⁵ Do tzv. historických českých zemí pronikl sionismus v první polovině devadesátých let a nalezl tu ohlas především na Moravě⁴⁶ a mezi pražskými židovskými intelektuály preferujícími dosud němčinu a německou kulturu.⁴⁷ V protikladu k legislativnímu pojetí židovství začali sionisté budovat novou, národní židovskou identitu, přičemž se opřeli o torza židovských náboženských svátků, které byly v jejich pojetí životadárnými vlákny spojujícími je se židovstvím. „A přec, a přec, ať to zní sebeneuvěřitelněji a sebenesmyslněji: toto nic, zbylé z tradice, u něhož chyběl vlastně jen úmysl a uvědomění, aby se stalo ďábelskou blasfemií – toto zneuctění... přece jen stačilo, aby ve mně a v mých sourozencích udržovalo židovské povědomí a dokonce i jistou hrdost. Ubohoubé obrázky ve špatně tištěných knihách, ve kterých se četlo o večeru Pesach, byly při vši své ubohosti a chudobě spojovacím vláknem k velké minulosti národa. A toto tenké vlákno se nikdy nepřetrhlo. Bylo skoro to jediné, co nás vázalo k dějinám domu Izrael,“ napsal ve svých vzpomínkách pražský sionista Max Brod.⁴⁸ Úkolem sionismu tak mělo být oživení vlastních náboženských tradic, návrat k židovské kolektivní paměti, vymezení se vůči tzv. hostitelské (především německé) kultuře, hrdé a radostné veřejné přihlášení se k židovství i ke zlepšení sebe sama, tedy požadavek zcela souladný s tradičním židovským myšlením, kde je kladen velký důraz na sebezpytování sebe sama a sebezdokonalování se. „Oč jsme usilovali? ... Spojovacím a jednotícím článkem mezi námi bylo... přesvědčení, že naše práce musí být prodchnuta osobní, čínorodou obětavostí a že život každého jednotlivce se musí od základu změnit... V první řadě se musíme zaměřit na umravnění poniženého a tupeného židovského společenství, diasporou opravdu po mnoha stránkách zkaženého – a ve své univerzální mravní tendenci pracovat tedy ve prospěch a ke spásce celého lidstva... Pro mne osobně z tehdejší mé vnitřní revoluce vyplynul dvojitý závěr: Svůj poměr k německví jsem si definoval jako kulturní sounáležitost; byl jsem totiž jednoznačně a důvěrně vychován v německé kultuře... bylo možno zůstat s německým národem v přátelském svazku, živeném vděčností za všechny duchovní hodnoty, tvořené německými génii, v jistém druhu spojení, jemuž jsem později (mnohem později) říkal ‚láska na distanc‘ – tímto dialektickým termínem... jsem chtěl říci, že miluji německví, německý charakter, ale že si zároveň uvědomuji jistou distanc, která mi například zakazovala bezohlednou kousavou kritiku,“ vzpomínal Brod.⁴⁹ Od roku 1907 vycházel v Praze sionistický Selbstwehr, který požadoval uznání Židů v Čechách jako třetí národnosti.⁵⁰ V myšlení pražských židovských intelektuálů byla velmi důležitá

⁴⁵ K českožidovskému odsudku sionismu srov. SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety: Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, 2000, s. 160–162; SOUKUPOVÁ, B.: Čeští Židé: deziluze jako impuls k vyprofilování sebevědomého českého židovství. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 61–66.

⁴⁶ Jak napsala historička Kestenberg-Gladstein, na Moravě přijímaly sionismus celé židovské náboženské obce. KESTENBERG-GLADSTEIN, R.: *The Jews between Czechs and Germans in the Historic Lands 1848–1918*. In *The Jews of Czechoslovakia*, sv. 1. Philadelphia – New York, 1968, s. 60. První sionistický kongres v Basileji v roce 1897 byl obelán jedenácti delegáty z Moravy a ze Slezska. RIFF, M.: Český antisemitismus a židovská odezva před rokem 1914. *Střední Evropa*, 1994, č. 41, s. 60.

⁴⁷ Jak napsala historička Helena Krejčová, čeští Židé se k sionismu přidávali později. KREJČOVÁ, H.: Židovská komunita v moderní české společnosti. In VEBER, V.: *Židé v novodobých dějinách*. Praha, 1997, s. 22.

⁴⁸ BROD, M.: *Život plný bojů*. Praha, 1994, s. 212.

⁴⁹ BROD, M.: *Život plný bojů*. Praha, 1994, s. 45–46.

⁵⁰ STÖLZL, Ch.: *Kafkovy zlé Čechy*. Praha, 1997, s. 91.

i idea o nutnosti národní identity, jejímž prostřednictvím se každý jedinec stával údajně součástí celého lidstva a mohl přispívat k nadnárodní myšlence humanity, jež měla pochopitelně zahrnout i arabské obyvatelstvo žijící v Palestině, v židovské „pravlasti“.

„V první řadě se musíme zaměřit na umravnění poníženého a tupeného židovského společenství, diasporou opravdu po mnoha stránkách zkaženého – a ve své univerzální mravní tendenci pracovat tedy ve prospěch a ke spáse celého lidstva, vytvořit pravé bratrství mezi vykoupenými národy. – Židovský stát, který jsme připravovali ‚tam‘, v Palestině měl být založen na spravedlnosti a nesobecké lásce každého jednotlivce ke každému jednotlivci a měl samozřejmě nabídnout pomocnou ruku a přátelství nejbližším sousedům, Arabům, vysvobodit je z jejich pokořující materiální nouze,“ napsal Brod.⁵¹ Vlastní politické praxi se předválečný pražský sionismus nevěnoval; v ústředním pražském sionistickém spolku Bar Kochba,⁵² který určoval i myšlenkové tendence listu Selbswehr, zvítězila kulturní koncepce.⁵³ Novinkou v českém prostředí byl jeho obrat k evropskému východu, odkud vlivný německý filozof Martin Buber, inspirující pražský sionismus, očekával židovskou renesanci.⁵⁴ Zde, v rezervoáru sionistických snah, měly ještě žít ztracené hodnoty Židovstva: údajná autentičnost židovství, židovská citovost, radost i naděje.⁵⁵ A právě mravní akcent v sionistické ideologii zaujal i pozdějšího československého prezidenta T. G. Masaryka, který se ve svém předprezidentském období vyznal z osobního upřednostňování sionismu před asimilací.⁵⁶ Ostatně – čeští sionisté se opakovaně odvolávali na české národní hnutí jako na svůj vzor.⁵⁷

Zatímco tedy sionisté pracovali na renesanci židovské náboženskosti, ovšem z příčin národních,⁵⁸ asimilanti byli nuceni již před první světovou válkou zvažovat svůj poměr

⁵¹ BROD, M.: *Život plný bojů*. Praha, 1994, s. 45.

⁵² Tento spolek mladých intelektuálů se vyvíjel pod vlivem německého filozofa Martina Bubera, který hlásal nutnost vytvoření nového židovského typu. BUBER, M.: *Der Jude und sein Judentum. Gesammelte Aufsätze und Reden*. Köln am Rhein, 1963, s. 276.

⁵³ Srov. ZAHRADNÍKOVÁ, M.: Identita českých sionistů. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 73, kde Zahradníková citovala dopis Leo Herrmanna, pražského sionisty, o zvláštní orientaci pražského sionismu, otištěný in BUBER, M.: *Briefwechsel aus sieben Jahrzehnten*. Heidelberg, 1972, s. 269.

⁵⁴ K tomu KIEVAL, H. J., *The Making of Czech Jewry: National Conflict and Jewish Society in Bohemia 1870–1918*. Oxford, 1988, s. 105.

⁵⁵ K tomu souhrnně SOUKUPOVÁ, B.: Evropa v názorech a postojích českožidovských asimilantů: sebevědomý sen a časová realita. In SOUKUPOVÁ, B. – WEŃLAWOWICZ-GODULA, R. – HROCH, M.: *Společnost českých zemí v evropských kontextech: České evropanství ve srovnávacích perspektivách*. Praha, 2012, s. 22–23.

⁵⁶ Souhrnně k zájmu T. G. Masaryka o sionismus SOUKUPOVÁ, B.: Moderní příběh filozofa na trůně, politika, který nekračel po radě zlých. In SOUKUPOVÁ, B.: *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. Bratislava, 2005, s. 242–245. Souhrnně k Masarykovým kontaktům se sionisty WELTŠCH, F.: Masaryk a sionismus. In RYCHNOVSKÝ, E.: *Masaryk a židovství*. Praha, 1931, s. 75–79.

⁵⁷ Souhrnně SOUKUPOVÁ, B.: Sebevědomý příběh národního židovství. In SOUKUPOVÁ, B.: *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. Bratislava, 2005, s. 201–202.

⁵⁸ Ke vztahu sionistů k náboženství před první světovou válkou srov. ZAHRADNÍKOVÁ, M.: Identita českých sionistů. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 81. Souhrnně k poměru židovského národního hnutí k víře viz SOUKUPOVÁ, B.: Sebevědomý příběh národního židovství. In SOUKUPOVÁ, B.: *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. Bratislava, 2005, s. 199–201. V knize historičky Kateřiny Čapkové nalézáme dokonce podkapitolku *Ortodoxie jde s vámi!*, dokládající sympatie ortodoxie v Čechách vůči sionistickému hnutí. ČAPKOVÁ, K.: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha – Litomyšl, 2005, s. 206–210. V kapitole nebyl ovšem reflektován hluboký konflikt mezi ortodoxními a národními Židy, konflikt, který začal již roku 1921. K tomu SOUKUPOVÁ, B.: Sebevědomý příběh národního židovství. In SOUKUPOVÁ, B.: *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. Bratislava, 2005, s. 197.

k víře v sekularizačních prouděch modernizace z příčin zcela jiných. Jestliže jejich identita byla založena etnicko-nábožensky, rozvolňování druhé složky ji dostávalo do krize. Laicizace společnosti byla z hlediska českožidovské identity ještě nebezpečnější než antisemitismus nebo konkurenční sionismus. Krizi však prohloubila i dobová legislativa, jejímž původním cílem mělo být upravení poměrů v obcích: zákon o židovské náboženské obci z 21. března 1890.⁵⁹ Židovský život byl v praxi, jak kritizoval český Žid August Stein, na jeho základě rozdělen do vysokého počtu obcí, které ve skutečnosti finančně a duchovně živořily. Kumulace více nesouladných funkcí v jedné osobě (např. rabín a rituální řezník) pak zpětně rozkolísala hierarchii v obcích a prohloubila již tak vážnou krizi vztahu asimilantů k víře i krizi v poměru mezi tradičními (ortodoxními) a tzv. pokrokovými Židy.⁶⁰ Z kdysi bohaté náboženské tradice zbylo před první světovou válkou pouze torzo, které často již k lidem nepromlouvalo. Vlastní ortodoxie nebyla v českožidovském hnutí jen menšinovým, ale také vysmívaným prožitkem židovství. Asimilanti ji spojili s nesmyslnými rituály, které moderního člověka pouze obírají o čas a schopnost uvažovat. Odmítli i myšlenku vyvolenosti židovského národa; Bůh vybral k nějakému úkolu všechny národy.⁶¹ Nezbyvá než položit si otázku, zda po odmítnutí podstaty judaismu, tedy oddělenosti židovského národa s jeho osobitým úkolem, zůstávali asimilanti ještě náboženskou menšinou.

Vznik Československé republiky přijala židovská menšina loajálně. Jestliže se dosud židovské ideologie rozvíjely v těsném sousedství s národními zájmy, po vzniku státu to bylo v součinnosti se zájmy státními. A do takto vymezeného myšlenkového rámce zasadila většinová česká společnost i prvorepublikovou polemiku mezi Židy – Čechy a Židy (sionisty).⁶² Vyjádřením neochoty vydělovat zájmy národnostních menšin se stalo i Benešovo odmítnutí začlenit na přání Židovské národní rady do mírových smluv dva odstavce pojednávající o židovské menšině a jejich právech. Práva minorit měla být řešena v rámci ostatních občanských práv.⁶³ Zcela právem proto hodnotil René Petráš menšinové právo Československé republiky jako ne nepříznivé pro menšiny, ale sou-

⁵⁹ Zákon o židovských obcích č. 57 říšského zákoníku z 21. března 1890, který platil i za první republiky, měl, jak shrnul René Petráš, vyřešit hospodářskou krizi mnoha obcí. Na jeho základě se obce změnilly na veřejné územní korporace s vlastní samosprávou. Jejich úkolem byla péče o náboženské potřeby lidí židovského vyznání. Židé hlásící se židovskému náboženství byli nuceni platit náboženskou daň. Obec dále zaměstnávala rabína, starala se o synagogy, hřbitovy, náboženskou výuku, matriku, nadace apod. Souhrnně, s odkazy na další literaturu, PETRÁŠ, R.: Židé a židovská náboženská obec v Kutné Hoře v letech 1899–1920. In *Židé v Kolině a okolí*. Práce muzea v Kolině – řada společenskovědní IX. Kolín, 2005, s. 119–148. K povinnostem obcí srov. i PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, 2001, s. 338–339.

⁶⁰ Stein proto navrhoval redukci obcí, vytvoření ústředních korporací na úrovni okresů a zemí, jež by přerozdělovaly peníze, oddělenost funkcí v rámci obcí, zlepšení práce učitelů judaismu. STEIN, A.: *Potřeba reformy zákona o náboženské obci židovské. Kalendář českožidovský na rok 1905–1906*. Praha, 1905, s. 77–79, 80–84.

⁶¹ SOUKUPOVÁ, B.: Čeští Židé: deziluze jako impuls k vyprofilování sebevědomého českého židovství. In SOUKUPOVÁ, B. – SALNER, P.: *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Bratislava, 2004, s. 58–60.

⁶² SOUKUPOVÁ, B.: Peroutkova Přítomnost, židé a Židé (1924–1939). *Lidé města*, 2000, č. 4, s. 39.

⁶³ K tomu souhrnně YEGAR, M.: *Československo, sionismus, Izrael: Historie vzájemných vztahů*. Praha, 1997, s. 23–24.

časně ne „nijak zvlášť vstřícné... pokud jde o práva skupinová a kolektivní“.⁶⁴ V řadě smluv z mírové konference v Paříži však zvláštní ustavení na ochranu Židů byla.⁶⁵

Přesto se však Československá republika stala prvním státem, který uznal židovskou národnost. Podle ústavy z roku 1920 mohli ve sčítáních lidu Židé přiznávat, bez ohledu na jazyk, židovství jako národnost⁶⁶ (při prvním sčítání toho využilo 54 % československých Židů).⁶⁷ Uznání židovské národnosti bylo ovšem nejen výrazem prvorepublikové demokracie, respektem k lojalitě strukturované židovské menšiny vůči nové republice, již židovští politici projevovali i v ovzduší antisemitských výbuchů v letech 1918–1920,⁶⁸ ale také snahou snížit početně německou a maďarskou minoritu.⁶⁹ Zatímco legislativní postavení sionistů souznělo s jejich deklarovanou identitou, identita českožidovská zažívala v počátcích státu hlubokou krizi. Vyvolalo ji nejen legislativní uznání požadavků sionistického hnutí, které získalo kredit mezinárodního hnutí,⁷⁰ a vzepjatý antisemitismus prvních let státu,⁷¹ ale především hnutí bezvěrecké. Navíc jeden z hlavních úkolů židovských náboženských obcí – charitu, vyrůstající z víry – převzal z velké části stát. Asimilanti se na jedné straně deklarovali jako příslušníci uznaného náboženství, striktně odmítali, že by Židé představovali národ, sionismus pokládali za zastírání skutečné německé nebo ortodoxní orientace,⁷² na straně druhé ovšem židovství definovali často již jenom jako původ, rodinné kořeny, závazek vůči rodinné tradici. Vazba na víru a často i na obce slábla. Roku 1922 se rozhořel spor, zda může být českožidovským organizátorem bezvěrec. Současně byly propracovány definice židovství nevázané na náboženský základ. Židovství mohlo být etikou, případně tradicí a kulturou.⁷³ Českožidovský filozof Jindřich Kohn promyslel svou teorii přirozené asimilace, podle níž se asimilace nejvíce daří u malých národů. Ty také měly utvořit humánní Novou Evropu, vzešlou z asimilací.⁷⁴ Českožidovské ambice tak výrazně

⁶⁴ PETRÁŠ, R.: Historie právního postavení menšin v českých zemích: Menšinová otázka v první československé republice a meziválečná mezinárodněprávní ochrana menšin. In PETRÁŠ, R. – PETRŮV, H. – SCHEU, H. Ch.: *Menšiny a právo v České republice*. Praha, 2009, s. 89.

⁶⁵ Souhrnně, s odkazy na další odbornou literaturu a prameny PETRÁŠ, R.: *Menšiny v meziválečném Československu: Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha, 2009, s. 45.

⁶⁶ YEGAR, M.: *Československo sionismus Izrael: Historie vzájemných vztahů*. Praha, 1997, s. 24.

⁶⁷ V roce 1921 žilo podle Bohmanna v Čechách 11 251 národních Židů, na Moravě 15 335 a ve Slezsku 3681. V roce 1930 žilo v Čechách 15 697 Židů podle národnosti, na Moravě a ve Slezsku jich bylo 21 396. Souhrnně k počtu židovského obyvatelstva při sčítání 1921 a 1930 MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J.: *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*. Opava, 1999, s. 115, 116.

⁶⁸ K těmto antisemitským výbuchům souhrnně srov. STÖLZL, Ch.: *Kafkovy zlé Čechy*. Praha, 1997, s. 100–104. V reakci na tyto události se vystěhovaly asi čtyři tisíce Židů do Palestiny. Tamtéž, s. 104.

⁶⁹ YEGAR, M.: *Československo, sionismus, Izrael: Historie vzájemných vztahů*. Praha, 1997, s. 24–25, zde odkaz na pramen a další odbornou literaturu.

⁷⁰ Britská vláda vydala Balfourovu deklaraci, v níž přislíbila židovskou národní domovinu v Palestině. Velkým povzbuzením pro Židy bylo i čtrnáct bodů amerického prezidenta Woodrowa Wilsona. K tomu souhrnně YEGAR, M.: *Československo sionismus Izrael: Historie vzájemných vztahů*. Praha, 1997, s. 16–17. Dále srov. PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, 2001, s. 529.

⁷¹ Po prosinci 1920 existoval ve své „zjevné“ podobě již pouze v politickém životě českých Němců. STÖLZL, Ch.: *Kafkovy zlé Čechy*. Praha, 1997, s. 107.

⁷² K tomu souhrnně SOUKUPOVÁ, B.: *Současný příběh oken s mechem a palestinských cedrů*. In SOUKUPOVÁ, B.: *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. Bratislava, 2005, s. 143–145, 147–149.

⁷³ Tamtéž, s. 147–148.

⁷⁴ SOUKUPOVÁ, B.: *Bezperspektivní (?) příběh kultivovaného češství*. In SOUKUPOVÁ, B.: *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. Bratislava, 2005, s. 175. SOUKUPOVÁ, B.: *Evropa v názorech a postojích českožidovských asimilantů: sebevědomý sen a časová realita*. In SOUKUPOVÁ, B. –

převyšovaly legislativní status menšiny. Za jejich vrchol lze pak považovat organizaci manifestace proti norimberským rasovým zákonům 9. října 1935.⁷⁵

K naprostému nesouladu mezi deklarovanou, žitou a vnucenou identitou došlo pak za druhé republiky. Zatímco českožidovské hnutí zpytovalo svědomí (čím jsme se dotkli českého národa?, kde jsme udělali chybu?),⁷⁶ výbor Československé obce sokolské již 23. října 1938 požadoval odnětí občanství Židům, kteří se přistěhovali po roce 1914, nebo si nezapsali ve sčítání 1930 československou národnost.⁷⁷ Stále nepříznivější podmínky pro život menšiny, propracovanost návrhů antisemitské legislativy ještě před 15. březnem 1939,⁷⁸ ovšem vedly českožidovskou menšinu k přehodnocení vlastní identity, ke vzniku teze o potřebě vlastních korporací jako platformy pomáhající přežít, k větší toleranci vůči sionistickým doporučením k emigraci.⁷⁹

ZÁVĚREM

Závěrem si dovoluji formulovat několik tezí, které by měly vytvořit určitý průnik mezi pohledem etnologickým a právnickým. 1. Rakousko-uherská i prvorepubliková legislativa zareagovala na společenské potřeby i na změnu v mentalitě židovského obyvatelstva. 2. Obě tyto legislativy byly výsledkem státního pragmatismu, ale i demokratizačních společenských pohybů. 3. Druhorepubliková legislativa naopak předznamenala další osud Židů z tzv. historických českých zemí, ale i většinového českého obyvatelstva v období protektorátu Čechy a Morava. 4. Legislativní podloží, od něhož se odvíjel život menšiny, se mohlo výrazně odlišovat od jejího sebehodnocení, jež se rozvinulo do daleko pestřejší škály. 5. Emancipace židovského obyvatelstva (legislativně založená) se ukázala ve svých důsledcích jako dvousečná: na jedné straně umožnila Židům žít tak, jak žilo většinové obyvatelstvo, na druhé straně je zbavovala přirozené ochrany uvnitř integrované skupiny. 6. Moderní legislativa podnítila lidskou potřebu i nezbytnost existovat ve více identitách.

WEŃCŁAWOWICZ-GODULA, R. – HROCH, M.: *Společnost českých zemí v evropských kontextech: České evropanství ve srovnávacích perspektivách*. Praha, 2012, s. 29–30.

⁷⁵ KŘEŠŤAN, J.: Židovské spolky a česká společnost (1918–1940). In KŘEŠŤAN, J. – BĹODIGOVÁ, A. – BUBENÍK, J.: *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*. Praha, 2001, s. 42–43.

⁷⁶ Srov. vzpomínku slovenského Žida Josefa Klánského. RATAJ, J.: *O autoritativnínárodní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*. Praha, 1997, s. 119.

⁷⁷ SOUKUPOVÁ, B.: Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939. In POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M.: *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha, 2007, s. 92–93; KŘEŠŤAN, J.: Židovské spolky a česká společnost (1918–1940). In KŘEŠŤAN, J. – BĹODIGOVÁ, A. – BUBENÍK, J.: *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*. Praha, 2001, s. 65, na s. 63–65 další projevy snahy zbavit se židovské konkurence.

⁷⁸ Souhrnně RATAJ, J.: *O autoritativnínárodní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*. Praha, 1997, s. 115–117. Na německých školách byly zavedeny norimberské zákony již v tomto období. PASÁK, T.: *Český fašismus a kolaborace*. Praha, 1999, s. 226.

⁷⁹ SOUKUPOVÁ, B.: Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939. In POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M.: *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha, 2007, s. 92–93, 97–98.

JEWES IN A MODERN CZECH SOCIETY: RELIGIOUS MINORITY, ETHNIC
MINORITY OR THE COMMUNITY OF DESTINY? MAJORITY VIEWS
(INCLUDING LEGISLATIVE) AND MINORITY SELF-REFLECTION (1867–1939)

Summary

The identity of the Jewish minority in Austria-Hungary, the first Czechoslovak Republic and the so-called Second Republic was formed under different legislative circumstances. The dualism of minority and state-citizenship identity was legally removed by the December Constitution 1867; this was the basis for Jews and their belief becoming equal. The dualism re-emerged after the Munich Treaty (30 September 1938) when anti-Jewish legislation was drafted. In reaction to emancipation the distortion of Jewish tradition accelerated; in addition, the minority was restructured into smaller groups of assimilated Jews (German-Jewish, Czech-Jewish), orthodox Jews and, since the 1890s, national Jews (Zionists). Those changes were performed in reaction to growing Anti-Judaism and Anti-Semitism with their peak between 1897 and 1908. Czech-Jewish assimilates based their position on legislation: they understood their identity as Jewish regarding religion and Czech with respect to nationality. The German cultural identity of Jews co-existed with the identity of the Austrian state, international socialism (similarly to a part of Czech Jews), or it was exclusively German. The multifarious structure of the Jewish minority continued during the First Republic which created quite a liberal context for the life of all minorities (after pogroms in 1918–1920 when the waves of Anti-Semitism raised in 1926, 1929 and after Hitler's take-over in Germany in January 1933). Czech-Jewish assimilates designated themselves as Czech Jews in order to emphasize a high degree of their assimilation. Jewish identity was fully respected in the First Republic; from the very beginning it was constructed on the fragments of religious tradition or the Jewish style of living. The crisis of the Czech-Jewish movement resulted from ongoing assimilation, international and national political achievements and, in particular, from the atheistic movement which unbalanced the identity of Czechs of Jewish religion. Jewish affiliation confined to family, cultural and ethical tradition. The paper shows that the legislative "definition" of a minority might be in a significant disproportion to the self-assessment of a particular minority, which was the basis for such structured minority to construct its own identity.

Key words: Jews, assimilation, Zionism, orthodoxy, legislation, anti-Semitism, identity, religiousness, ethnic and language origin

Klíčová slova: Židé, menšina, asimilace, sionismus, ortodoxie, legislativa, antisemitismus, identita, náboženskost, národnost